

Dubravka Kolić

Državni arhiv u Zadru
Ruđera Boškovića bb
Zadar

VINCENZO VIRGINIO, PRAVNIK I AGRONOM (1752-1830) I OSOBNI FOND U DRŽAVNOM ARHIVU U ZADRU

UDK 631-05 Virginio, V.(497.5 Zadar)"18"

Stručni rad

Vincenzo Virginio, iako pravnik po struci, život je posvetio unapređenju poljoprivrede i uvođenju krumpira u prehranu stanovnika Pijemonta. Njegov rad i postignuća bili su poznati Vincenzu Dandolu koji ga je pozvao da dođe u Dalmaciju 1807. godine. U Zadru je djelovao kao profesor suplent na zadarskom Liceju i Dandolov savjetnik za poljoprivredu.

Ključne riječi: Vincenzo Virginio, Piemont, agronom, Zadar

Zadar je u novom vijeku bio centar triju uprava: mletačke, francuske i austrijske. Cijelo to vrijeme iz svih dijelova Europe u njega su dolazili službovati ljudi raznih zanimanja i u njemu se zadržavali kraće ili duže vrijeme. Obitelji nekih od njih su generacijama kasnije nastavile živjeti u ovim krajevima, a neki su po izuzetnim postignućima postali dijelom zadarske povijesti. Vincenzo Virginio

ne pripada niti jednoj od tih kategorija.¹ U Zadru je boravio godinu dana.² Ne može se reći da je ostao zapamćen po svom radu, a ipak je ostavio neizbrisiv trag i podsjetnik na svoj boravak, osoban i drugačiji od svih ostalih. U Zadru je, naime, ostavio svoju dokumentaciju i to ne onu koja je nastala tijekom njegovog boravka u Zadru, već najvećim dijelom svoje rukopise i korespondenciju koje je donio sa sobom brodom od Venecije do Trsta, izbjegavajući topove s engleskih brodova koji su provodili pomorsku blokadu, zatim od Trsta do Rijeke kolima s pratnjom od dvanaest vojnika koji su se doimali kao dvanaest ranjenika i naposljetku od Rijeke do Zadra brodom koji se zbog strašnog nevremena tri puta sklanjao u nenaseljene uvale.³ Njegova dokumentacija prvi put se pojavljuje i regis-

---

¹ O razdoblju francuske uprave u Dalmaciji i povijesnom kontekstu u kojem djeluje i Vincenzo Virginio podatke donosi bogata starija i novija literatura. Spomenuti ćemo neke: Pisani, P. *La Dalmatie de 1797 à 1814*. Pariz: Alphonse Picard et fils, 1893; Dandolo, V. *La Dalmazia al 31 dicembre 1806: Opera economico-politica unilita a S. M. l'Imperatore (NapoleoneI)*. Zadar: S. Artale, 1909; Erber, T. *Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814*, Venecija: Società dalmata di storia patria, Scuola dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, 1990; Lago, V. *Memorie sulla Dalmazia*. sv. 1. Venecija: Stabilimento nazionale di G. Grimaldo, 1869-1871, Cassi, g. *L'opera del provveditore Vincenzo Dandolo in Dalmazia 1806-1810*, Zadar: Tipografia E.de Schoenfeld, 1933; Antoljak, S. Predaja Dalmacije Francuzima (1806). *Radovi JAZU* (Zagreb), 288 (1952); Maštrović, V. Gusanjenje kao efikasn faktor engleske blokade Francuza u Dalmaciji od 1808. do 1810. godine, *Pomorski zbornik* (Zadar, Rijeka), knj. 8, 1970; Bezmalinović, B. Francuska uprava u Dalmaciji 1806-1809, *Jugoslavenski historijski časopis* (Beograd), XXIII, 1-2 (1988); Baras, F. *Les Français en Dalmatie: (1806.-1814.)=Francuzi u Dalmaciji*. Split: Alliance Francaise, 2002; Lozina, D. Uprava u Dalmaciji za vrijeme vladavine Francuza (1806, 1813), *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* (Split), 39(2002); Pederin, I. Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (Zadar), 45 (2003); Oršolić, T. Teritorijalne snage za francuske uprave u Dalmaciji (1806-1809). *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru* (Zadar), 45 (2003); Kolanović, J., Šumrada J. (ur), *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa: Vodič kroz arhivsko gradivo 1806-1814*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005; Peričić, Š. *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860*. Zadar: Matica hrvatska, 2006; Zgrabljčić Rotar, N. (ur.) *Kraljski Dalmaatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, Zadar, 12-13. srpnja 2006. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za informatologiju i komunikologiju, 2006; Bačić, A. (ur.) *3. međunarodni skup Francuska i Jadran: (1806-1814): Split, 16-18. svibnja 2007*. Acquaviva Picena: fast Edit, 2007.

U Zadru je od 3. do 6. studenoga 1987. održan međunarodni znanstveni skup *Ilirske pokrajine i slavenski svijet* na kojem su izlagali ugledni znanstvenici iz Hrvatske i inozemstva s kojeg zbornik radova nažalost nikad nije objavljen.

² U citiranim tekstovima talijanskih autora (Gerbaldo, Mattiolo) ističu se godine koje je proveo u Zadru, ali nigdje nije definirano o koliko se godina radi. Iz dokumenata Generalnog providurstva Dalmacije i Pokrajinske intencende za Dalmaciju može se iščitati da je V. Virginio boravio u Zadru od listopada 1807. do listopada 1808. godine.

³ HR DAZD 375. Osobni fond Vincenzo Virginio, 82.

trira kao osobni fond tek u knjizi Arhivski fondovi i zbirke iz 1984,⁴ a neopravdano biva preskočena u Vodiču kroz arhivsko gradivo 1806-1814.⁵ prvenstveno zbog nedostatka saznanja o osobi stvaratelja. Uredništvo Pregleda arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske izdanog 2006. inzistiralo je na osnovnim podacima o stvaratelju (godine i mjesta rođenja i smrti, zanimanje) i na svjetlo dana izvuklo priču o neobičnom agronomu iz Cunea u Italiji kojeg su životne okolnosti povezale sa Zadrom i Dalmacijom.⁶

Vincenzo Virginio rođen je u Cuneu, u Pijemontu 12. travnja 1752. godine od oca Enrica i majke Maddalene Baudino u uglednoj obitelji pravnika i zemljoposjednika.⁷ Već u dvadesetoj godini je slijedeći obiteljsku tradiciju diplomirao crkveno i civilno pravo u Torinu.⁸ Nakon deset godina donio je odluku koja će ostaviti dubok trag u njegovu životu i u životu njegove obitelji koju je zasnovao s Madalenom Fabre i s njom imao šestero djece. Sigurnu karijeru i društveni prestiž koje mu je omogućavalo pravničko zanimanje 1782. odlučio je napustiti, da bi se potpuno posvetio potrazi za rješenjima koja bi omogućila bolji život ljudi u njegovom rodnom Pijemontu.⁹ Pijemont je tih godina proživljavao veliku glad i siromaštvo što je Virginia kao velikog filantropa i altruista veoma pogađalo. Sljedećih tridesetak godina posvetio je nastojanju da se poveća produktivnost u poljoprivredi i prevladaju problemi opskrbe stanovništva. Bio je jedan od osnivača Poljoprivrednog društva u Torinu koje je 1775. godine osnovao kralj Vittorio Amedeo III.,¹⁰ a koje je 1788. postalo Kraljevsko poljoprivredno društvo. Godine

---

⁴ Nikakvog traga o Virginijevim dokumentima nema u primjerice *Opisu arhiva c. kr. dalmatinskog namjesništva u Zadru* Ante Miloševića iz 1916, u opisu fondova arhiva Antonia Chrechica iz 1933. (Archivio di Stato in Zara. Ad elesandro Luzio. Gli archivi di Stato italiano. Mmiscellanea di studi. Firenze, 1933), niti u članku Dinka Foretića, Kratak historijat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru. *Arhivist*. 1(1955). Vijesti o Virginiju ne mogu se naći niti u neobjavljenom rukopisu Enrica Böttnera: *Descrizione annessa del I.R. Archivio di stato e della Biblioteca in Zara* koji je poznat po iscrpnim podacima koje sadrži.

⁵ Kolanović, J., Šumrada J. (ur), *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa: Vodič kroz arhivsko gradivo 1806-1814*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005.

⁶ U hrvatskoj historiografskoj literaturi Vincenzo Virginio spominje se na jednom mjestu i to kao vlasnik manufakture sapuna u Zadru godine 1808. Istraživanjem cjelokupnog konteksta u kojem se podatak pojavljuje čini se ipak da spomenuti podatak o tvornici u Zadru nije do kraja točan. Virginio se obratio Generalnom providurstvu tražeći dozvole i pomoć za pokretanje proizvodnje sapuna, ali do realizacije nije nikad došlo, jer se Virginio nije vratio iz Italije u Dalmaciju (Spisi Generalnog providurstva 1808. Tit. IV, r. 12, sv. 41). Manufaktura sapuna u Virginijevom vlasništvu je postojala, ali ne u Zadru već u Pijemontu (Virginijevo izvješće Dandolu od 8. listopada 1808. godine – Spisi Generalnog providurstva – Tit. XII, r. 6, sv. 127).

⁷ Oreste Mattiolo: Nel centenario della morte dell' Avvocati Giovanni Vincenzo Virginio, govor pročitan na sjednici Kraljevskog poljoprivrednog društva u Torinu 25.5.1930.

⁸ HR DAZD 375, 4.

⁹ Gerbaldo, P. Vincenzo Virginio professione agronomo e avvocato, Cuneo, *Časopis Trgovačke, industrijske, obrtničke i poljoprivredne komore pokrajinske administracije Cunea*. 4(2006), str. 16.

¹⁰ www.eurohumor.org, Ritratti cuneesi

1783. Virginio započinje rad na projektu koji ga je obilježio za čitav život: upoznavanje stanovnika Pijemonta s uzgojem i prehranom krumpirom. Da bi potaknuo uvođenje krumpira u prehranu Pijemonteza vlastitim je sredstvima tiskao rad o uzgoju krumpira pod naslovom *Trattato di coltivazione delle patate o sia pomi di terra volgarmente dette tartiffle*. Njegova nastojanja nisu stala samo na tome, na svom je posjedu uzgajao krumpir i besplatno ga dijelio po salonima pijemontskih dama spremljenog u elegantne košarice. Diljem Pijemonta nudio ga je besplatno na tržnicama kupcima i poljoprivrednicima nastojeći prevladati predrasude koje su postojale prema tom *đavoljem korijenu*. Osim o krumpiru poznati su i njegovi radovi o iskorištavanju treseta, o problemu s insektima i bolestima bilja te drugim temama vezanim uz poljoprivredu. Krumpir mu je, pak, priskrbio titulu talijanskog Parmentiera¹¹ i *patatologa*, ali i u potpunosti financijski iscrpio njegovu obitelj i primorao ga da u zrelih godinama traži novi posao.

Reputacija vrijednog i predanog agronoma dovodi ga potkraj 1807. godine u Zadar. Naime, generalni providur Vincenzo Dandolo, kojeg je Napoleon postavio na čelo uprave u Dalmaciji, bio je odlučan u namjeri da "stoljećima zapostavljenoj i zapuštenoj" zemlji donese modernizaciju i napredak za što su mu bili potrebni najbolji stručnjaci iz najslavnijih institucija i sveučilišta u Italiji.¹² U spisima Generalnog providurstva nema traga o tome koja je funkcija bila namijenjena Virginiju prije nego što je imenovan za profesora suplenta kemije, agronomije i botanike, ali je sasvim izvjesno da prvotni Dandolov poziv nije nudio mjesto profesora, već najvjerojatnije njegovog savjetnika za poljoprivredu ili nešto slično tome. U konceptu pisma prijatelju¹³ Vincenzo kaže da je Dandolo u vrijeme njegovog dolaska u Zadar, 1 listopada 1807. bio jako bolestan, a da je nakon toga nastupilo razdoblje lošeg vremena nepogodnog za obilazak okolice. Znamo da je Dandolo htio i u Dalmaciji, poput Virginia u Pijemontu i Parmentiera u Francuskoj, promovirati uzgoj krumpira kao zdrave i jeftine namirnice da bi doskočilo gladi koja je često, pa i tih godina početka 19. st. teško pogađala stanovništvo Dalmacije. U istoj okružnici kojom se obraća župnicima s molbom da puku preporučuju cijepljenje djece, poziva ih da još na jedan način dokažu svoju ljubav prema župljanima preporučujući im sadnju krumpira – nove kulture koja se lako i jeftino uzgaja (*poca fatica i quasi nessuna spesa*).¹⁴ Krumpir je preporučivala Gospodarska akademija u Splitu i s njim upoznala seljake iz okolice već oko

---

¹¹ Barun Agostino Parmentier (1757-1813), francuski farmaceut koji se posvetio promociji uzgoja i prehrane krumpirom u Francuskoj u drugoj polovici 18. st.

¹² HR DAZD 57. Generalno providurstvo 1807, Tit. XII, r. 6, sv. 122; Erber, T. *Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814*, str 262.

¹³ HR DAZD 375, 82.

¹⁴ *Kraljski Dalmatin - Il Regio Dalmata 1806-1810*. – pretisak, drugi svezak 1807. Zagreb: Erasmus naklada d.o.o., Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Sveučilište u Zadru, 2007, str. 284.

1770. godine, ali nije došlo do širenja i općeg prihvaćanja te kulture, pa se može reći da su Francuzi pioniri uzgoja krumpira u ostatku pokrajine.¹⁵

U već spomenutom pismu Virginio kaže da ga je Dandolo, nesiguran u dolazak profesora iz botanike,¹⁶ imenovao na to mjesto da bi ga okupirao dva mjeseca za što je dobio dodatak plaći.¹⁷ Ni u literaturi niti u spisima osobnog fonda V. Virginio nema naznaka da se Virginio prije dolaska u Zadar bavio podučavanjem u školama, već je najvjerojatnije njegova posvećenost krumpiru bila presudna za njegov dolazak u Dalmaciju. Virginio je nastavio predavati na Liceju kao profesor suplent botanike uz u međuvremenu pristiglog Carla Bignamija, ali aktivnosti mu ni u kom slučaju nisu vezane isključivo uz nastavu. Odmah nakon dolaska nailazimo na njegove prijedloge za radove koje treba poduzeti u botaničkom vrtu i posjedu Gospe Maslinske koji su trebali biti ogledni školski vrtovi.¹⁸ Posvetio se proučavanju stanja u poljoprivredi u cijeloj Dalmaciji što ga je dovelo do poražavajućih saznanja. Patetičan, kakav je čini se bio, u jednom izvješću upućenom Dandolu kaže da mu uzbuđi i izmuči srce pogled na toliko bogatstvo na jednom mjestu kako se topi kao snijeg na suncu zbog neznanja.¹⁹ Uzrok svemu vidi prvenstveno u nedostatku stručnih ljudi svih mogućih zanimanja, ističući u prvom redu nedostatak obrtnika. Savjetuje Dandolu da pokuša privući u Dalmaciju učene mehaničare, mjernike, drvodjelce, kobasičare, kožare, kovače, kosiraše, postolare, opekare, proizvođače posuda i slične. Prijatelju u Pijemontu piše da se u Zadru ne može nigdje ništa pošteno pojesti, jer ni u jednoj gostionici nema dobrog kuhara, da je vino, ako je i dobro, jako loše čuvano, da maslinovog ulja ima obilno, ali je loše kvalitete. Sve u svemu, po Virginijevom svjedočenju, čini se da je usprkos engleskoj pomorskoj blokadi u Zadru i Dalmaciji na početku 19. st. funkcionirala jedino trgovina, pa je ponuda prekomorske robe i duhana iz Bosne bila zadovoljavajuća. Smatrao je potrebnim poduzeti sveobuhvatne mjere da bi se unaprijedili poljoprivreda i gospodarstvo Dalmacije. U nekoliko izvješća Dandolu iznosi svoja razmišljanja i prijedloge, primjerice o potrebi osnivanja posebnog ureda koji bi upravljao dobrima ukinutih samostana, organiziranja rasadnika u Zemunik i na posjedu Manfrin u Ninu, pokretanja proizvodnje papira, intenzivnije trgovine s Italijom. I sam se Virginio odlučio upustiti u proizvodnju sapuna o čemu doznajemo iz njegovih obraćanja Generalnom providurstvu za

---

¹⁵ Peričić, Š. *Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća*, Zadar: Matica hrvatska Zadar, 1998, str. 68.

¹⁶ HR DAZD 57, 1807. Tit. XII, r. 6, br. 5612 i 5997 – Dandolovi dopisi iz rujna i listopada 1807. iz kojih se vidi da je katedru agronomije nudio profesorima Sveučilišta u Paviji Butteriniju i Bayle-Barelleu, a da je katedru prihvatio Carlo Bignami iz Pavije i na to mjesto bio imenovan.

¹⁷ Isto, br. 6467, 6468 i 6469.

¹⁸ HR DAZD 57, 1807, Tit. II, r. 8, br. 577.

¹⁹ Virginijevo izvješće Dandolu bez broja od 8. listopada 1808. godine – Spisi Generalnog providurstva – Tit. XII, r. 6, sv. 127.

pomoć u opskrbi sirovinom u listopadu 1808. godine. U tu svrhu je iznajmio vrt "bivše kuće Grimaldi".²⁰ Jedno je sigurno, da ostavi dubljeg traga u Dalmaciji Virginiju nije nedostajalo ideja, već vremena. Već u lipnju 1808. godine dobiva vijest o smrti supruge Madalene i o nezavidnoj situaciji u kojoj se našla njegova brojna obitelj. Odmah je zatražio dozvolu i novčanu pomoć za putovanje. U molbi je obećao obaviti u Italiji važne poslove za Generalno providurstvo, tj. ponuditi naseljavanje u Dalmaciji obrtnicima koji su joj potrebni i posredovati kod pronalazačenja odgovarajuće osobe za upravljanje prosvjetom u Dalmaciji.²¹ Iako mu je Dandolo, kojem se obraćao s puno povjerenja i privrženosti, za to putovanje isplatio 500 lira, Virginio nije oputovao. Tri mjeseca kasnije ponovno mu se obraća s molbom za novčanu pomoć, ovaj put od 1000 lira uz objašnjenje da je prije isplaćen novac potrošio na bolest koja ga je u međuvremenu snašla. Čini se da je Dandolo i ovaj put udovoljio njegovom traženju i isplatio mu novac za put. S tog puta se Virginio nije vratio u Zadar, a najveći dokaz da je to namjeravao, upravo su njegovi spisi koje nije ponio sa sobom. Teško je vjerovati da mu nije bila važna dokumentacija sa suđenja za ubojstvo sinu Vincenzu, pisama rođaka i prijatelja i radovi kojima je posvetio život, a koje je sa sobom nosio na opasno putovanje u Dalmaciju ratne 1807. godine. U dopisu što ga je Centralnoj blagajni u veljači 1810. uputio intendant Ruger della Bergerie, naređuje se da se zaostale plaće otpuštenog profesora suplenta isplate ekonomu Liceja. Kako je, pak, utvrđeno da Vincenzo Virginio duguje Pokrajinskoj blagajni 139 liru (koje su mu isplaćene kao pomoć za putovanje) odlučeno je da se taj dug namiri njegovim zaostalim plaćama do prosinca 1809, a ostatak da se isplati Virginiju.²²

Nema podataka što je Virginio radio u Italiji 1809. i 1810. godine. Znamo da je borba za egzistenciju brojne osiromašene obitelji iscrpila njegovo zdravlje, pa je 5. siječnja 1811. primljen na "odjel neizlječivih" u bolnici Svetog Ivana Krstitelja u Torinu otkud je izašao 20. srpnja 1821. ali samo do druge bolnice Svetih Mauricija i Lazara također u Torinu. U toj bolnici je i umro početkom svibnja 1830.²³ Za svoje zasluge mu je carskim dekretom od 26. svibnja 1812. dodijeljena mirovina koju je kasnije potvrdio kralj Vittorio Emanuele I. kraljevskom ispravom iz lipnja 1820. godine.²⁴ Virginio nije nakon smrti zaboravljen u svom rodnom kraju. Među spisima C.k. Namjesništva u Zadru nalazimo molbu Melchiorra Gondola della Rive iz Cunea, da mu se izda prijepis Virginijevog

---

²⁰ HR DAZD 57, 1808, Tit. IV, r. 12, sv. 41.

²¹ HR DAZD 57, 1808, Tit. XII, r. 6, br. 7608, sv. 127.

²² HR DAZD 73, Pokrajinska intendenca za Dalmaciju, 1810, Tit. XII, r. 6, br. 1274, sv. 38.

²³ Gerbaldo, P. Vincenzo Virginio professione agronomo e avvocato, str. 18.

²⁴ O. Mattiolo, Nel centenario della morte dell' Avvocati Giovanni Vincenzo Virginio, govor pročitan na sjednici Kraljevskog poljoprivrednog društva u Torinu 25.5.1930.

izvješća iz travnja 1810. za potrebe pisanja njegove biografije.²⁵ U Kraljevskoj poljoprivrednoj akademiji u Torinu 25. svibnja 1930. obilježeno je sto godina od njegove smrti, a njegovim tragom u Zadar do današnjih dana dolaze ljudi iz njegovog rodnog Cunea.

Zanimljivo je da se i katedra poljoprivrede na zadarskom Liceju ugasila 1809. godine, ali ne zbog nedostatka predavača već nedostatka učenika.²⁶ Znamo da je početkom 1810. i sam Dandolo napustio Dalmaciji ne dočekavši vidjeti unapređenja poljoprivrede i "procvat Dalmacije" kojemu se nadao.

Povijest fonda Vincenza Virginia

Osobni fond Vincenza Virginia nastao je djelatnošću njegova stvaratelja tijekom života, a manji dio spisa djelovanjem njegove obitelji. Veći dio spisa nastao je u Italiji, što znači da ga je Virginio u svojoj prtljazi donio 1807. u Zadar. Analizom sadržaja Virginijevih spisa, kao i spisa Generalnog providurstva, mogu se donijeti zaključci o načinu na koji su spisi spašeni i pohranjeni u arhivu. Vincenzo Virginio je nakon dolaska u Zadar bio privremeno smješten u nekom samostanu, da bi kasnije dobio stan u Providurovoj palači.²⁷

Niti punu godinu dana kasnije iz Pijemonta dobiva vijest o smrti supruge i moli pomoć za put u domovinu. I sam lošeg zdravlja krenuo je na put u listopadu 1808. s kojeg se, izgleda, nije vratio. Uvjeren u svoj povratak u Zadar spise nije nosio na put. Budući da je Arhiv starih spisa C.kr. Namjesništva u Zadru bio smješten u istoj zgradi (Namjesničkoj palači), pretpostavljam da su spisi samo promijenili smještaj unutar iste zgrade.

Pregledom urudžbenih zapisnika Državnog arhiva u Zadru i Knjige akvizicija, nije bilo moguće utvrditi kad je dokumentacija Vincenza Virginia primljena u Arhiv.

Zaključak

Problematici istraživanja službeničkog osoblja, njihovog školovanja, društvenog položaja i nacionalne strukture nije posvećena pozornost kakvu to pitanje zaslužuje u historiografiji. Tijekom novovjeke povijesti Dalmacije, možda izraženije nego drugdje u Europi, za potrebe funkcioniranja državnih uprava (mletačke, francuske i austrijske) bilo je potrebno dovoditi ljude iz inozemstva od kojih su neki imali velik utjecaj u društvenom i političkom životu pokrajine. Najvažniji

---

²⁵ HR DAZD 90, 1877, Kat. XII/D, br. 10855, Uvidom u spise Pokrajinske intencende za Dalmaciju za 1810. godinu takvo izvješće nije pronađeno.

²⁶ Peričić, Š. Nastava poljodjelstva u Dalmaciji XIX stoljeća, *Historijski zbornik*, 43(1990), 1, str. 142.

²⁷ HR DAZD 375, 82.

razlog takvom postupanju zasigurno je nedostatak domaćih školovanih ljudi; poznato je da je uz školovani službenički kadar nedostajalo svećenika, liječnika, učitelja, obrtnika. Osim objektivnog manjka ljudi odgovarajućih zanimanja, priljevu ljudi iz svih krajeva Europe možda je pridonijela i činjenica što su stranci bili lojalniji poslodavcu nego što bi to bili domaći ljudi.

Rezultat tog procesa je poduži spisak osoba čije su biografije još uvijek nepoznate, a samim time ostaje nepotpunom i slika povijesne stvarnosti u pojedinim razdobljima. Donoseći priču o Vincenzu Virginiju, osebujnom Pijemontezu koji je kratko bio dio francuske administracije u Dalmaciji, pokušali smo dati doprinos poznavanju tog utjecajnog društvenog sloja i stvaranju neke buduće obimnije historiografske studije o dalmatinskim službenicima.

Prilog:

Popis gradiva osobnog fonda Vincenza Virginija

1. OSOBNİ DOKUMENTI

- Dozvole za putovanja (putovnice)	1800, 1802.	2 l., franc. jezik
- Razne izjave koje svjedoče o časti i karakteru V. Virginia	21.2.- 26.4.1777.	24 l.
- Dnevničke bilješke	sine dato	4 l.

2. POSLOVNI DOKUMENTI

- Potvrde o završenom studiju prava i odvjetničkoj praksi	1777.	10 l.
- Obračun između gospodina Buttina i gđe Canapar, strana V. Virginia	1805.	10 l.
- Koncept molbe za upravitelja nekretnina Pijemonta	29.9.1807.	2 l., franc. jezik
- Obavijest V. Virginiju o tiskanju rada "Osnove znanosti fizike i kemije"	17.4.1808.	2 l., oštećeno
- Odvjetnički spis u predmetu dokazivanja o postojanju ugovora o udruživanju između g. Bollina i g. Paravella (nact)	sine dato	23 l., franc. jezik
- Koncept molbe načelniku i prefektu Cunea za radno mjesto	sine dato	1 l., franc. jezik
- Koncepti molbi za radno mjesto	sine dato	6 l., franc. i tal. jezik
- #### 3. IMOVINSKO PRAVNI DOKUMENTI
- Račun za knjige knjižare Toscanelli	13.1.1784.	2 l.
- Obračun dugovanja u gostionici	14.8.1808.	3 l.

4. DOKUMENTACIJA VINCENZA VIRGINIJA, SINA VINCENZA VIRGINIJA

4.1. Dokumentacija o suđenju zbog ubojstva Vincenzu Virginiju, sinu Vincenza Virginija

- Potvrda općine Pinerolo za V. Virginia, sina na temelju koje mu se odobrava dozvola nošenja oružja	30.8.1800.	1 l.
- Izjave svjedoka o časti optuženog potpisane od više osoba	23.10.1801.	9 l., franc. jezik
- Istraga brigadira Collija, šefa Pijemontskog stožera	16.10.1801.	22 l., franc. jezik
- Presuda Vojnog suda kojom je V. Virginio, sin proglašen krivim za ubojstvo bez predumišljaja	27.10.1801.	1 l., tiskano, franc. jezik
- Molba ministru pravde za reviziju postupka	8.12.1802.	1 l., franc. jezik
- Koncept i ovjereni primjerak izjave Alberta Rapignolija, svjedoka obrane	23.12.1802.	3 l.
- Izjava odvjetnika Colle da nije imao dovoljno vremena za pripremu obrane	17.11.1803.	1 l., franc. jezik
- Izjave (koncept i ovjereni primjerak) svjedoka Erasma Mondona i Josefa Dolcea	18.1.1804.	2 l., franc. jezik
- Pismeni iskaz svjedoka Antonija Brefsa	18.1.1804.	2 l.
- Izjava (koncept i ovjereni primjerak) svjedoka Domenica Giobbija di Rivarola	20.1.1804.	5 l. oštećeno
- Izjava svjedoka Jeana Mabouxa i Louisa Ranbauda (koncept i ovjereni kopija)	14.2.1804.	7 l., franc. jezik
- Molba sudu za obnovu procesa	sine dato	4 l., oštećeno, franc. jezik
- Vojna karakteristika V. Virginia, sina	sine dato	1 l., franc. jezik
- Potvrda o položenom ispitu za poručnika	datum oštećen	2 l., franc. jezik
- Razmišljanje V.V., oca o primjeni zakona od donošenju novog	27.9.1791. i 6.11.1793.	1 l., oštećeno franc. jez.
- Sastav Sudskog vijeća Vojnog suda	sine dato	1 l., franc. jezik
- Popis svih svjedoka obrane i ostalih	sine dato	3 l.
- Više izjava svjedoka obrane	sine dato	4 l. djelomično franc. jezik
- Bilješke odvjetnika V. Virginia, oca koje se odnose na sinovljevu obranu	sine dato	54 l., djelomično franc. jezik, oštećeno

4.2. Imovinsko pravni dokumenti V. Virginija, sina

- Kupoprodajni ugovor s Jeanom Mabouom	25.1.1804.	1 l., franc. jezik
--	------------	--------------------

5. KORESPONDENCIJA

5.1. Korespondencija Vincenza Virginia –

5.1.1. Primljena – Pošiljatelj :

- Virginio Fabre, Madalena, supruga – Pinarolo	1800, 1808.	4 l.
- Virginio, Enrico, otac – Cuneo	1784-1788.	13 l.

- Virginio, Vincenzo, sin – Metz	1802-1803.	7 l.
- Virginio, Giuseppe, brat – Torino	1751-1783.	14 l.
- Virginio, Luigi, brat – Soleur	21.8.1784.	2 l.
- Virginio, ? – stric	16.9.1784.	2 l.
- Virginio Stortiglione Madalena, sestra – Fossano	1806.	2 l.
- Stortiglione, Giuseppe, zet – Mondovili	1790, 1791.	4 l.
- Stortiglione, Francesco, nećak – Fossano	23.6.1806.	2 l.
- Stortiglione, Felice, nećak – Vercelli	13.11.1803.	2 l.
- Maria, rodica – Mondovili	1798.	4 l.
- Bellati, ? – ?	studen 1807.	2 l.
- Benedetto, don Angelo – Torino	1777, 1778.	4 l.
- Borletti, Felice – Pinerolo	1806-1808.	6 l.
- Bortolazzi, Giuseppe – Torino	21.3.1794.	2 l.
- Brun, Barnabi, knjižar – Venecija	16.5.1808.	2 l.
- Brun, Giacomo – Torino	16.9.1791.	3 l.
- Bottero, Pietro – Pinerolo	10.2.1777.	2 l.
- Buttino, Giuseppe – Salicatto	1805-1807.	19 l.
- Canda, G. – Cascina	12.10.1790.	2 l.
- Chiarle, ? – Torino	3.9.1790.	2 l.
- Comba, Giacinto – ?	18.3.1793.	2 l.
- Costa, liječnik – Torino	7.12.1791.	2 l.
- Dana, Gasparo – Luzerna	11.1.1791.	2 l.
- Derossi, liječnik – ?	1784.	2 l.
- Fea, Giacomo – Torino	1796.	2 l.
- Fontana, Gio – ?	25.9.1786.	2 l.
- Gandolfo, Angelo – ?	1.1802.	2 l.
- Gandolfi, Stefano – Bologna, Ancona, Senegalia	1783-1790.	12 l.
- Giulio, Gio Domenico – Santa Margherita	1787.	2 l.
- Griotti, Giuseppe – Pinerolo	1784.	5 l.
- Mangiardi, Paolo Bernardo	1791.	4 l.
- Mauro, Fulvio – Firenca	?	2 l.
- Micheli, Giuseppe – ?	28.2.1795.	2 l.
- Mozarois, P. A. – Metz	1803, 1804.	6 l., franc. jezik
- Navaretti, Biaggio – ?	1784.	2 l.
- Načelnici i ravnatelji centralne uprave	15.12.1802.	1 l., franc. jezik
- Pangela, Antonio – ?	16.9.1785.	2 l.
- Panizza, Domenico – Torino	20.6.1790.	2 l.
- Pejsina, Francesco – Torino, Boney	1783, 1790.	4 l.
- Partmann, J. M. – Torino	1795.	2 l., franc. jezik
- Pollano, Giuseppe – Piza	20.6.1797.	2 l.
- Presenda, Carlo – Cuneo	1790-1804.	14 l.
- Tellaro, Giuseppe – Torino	1.12.1789.	2 l.
- Tesio, Bartolomeo – Missegla	1784.	6 l.

- Trevisi, Giuseppe – ?	sine dato	2 l.
- Varrone, prokurator – Pinerolo	9.4.1771.	2 l. oštećeno
- Vienderaeli, Giovanni – ?	1807.	2 l.
- Okružnica iz Povjerenstva općeg "dopisivanja" (Maison de commision et de correspondance générale)	lipanj 1805.	2 l., franc. jezik
- Tri neidentificirana pisma	1804, 1808.	5 l., franc. jezik
5.1.2. Koncepti		
- Koncept Virginijevo pisma prijatelju u kojem opisuje svoj dolazak u Zadar	1807.	4 l. laminirano
- Koncept pisma Vincenza Virginia Vincenzu Dandolu	3.7.1807.	2 l., laminirano
- Koncepti Virginijevih dopisa raznim institucijama i osobama vezani za unapređenje poljoprivrede		76 l.
- Ostali koncepti		17 l.
5.2. Korespondencija Enrica Virginia, oca Vincenza – Pošiljatelj:		
- Virginio, Vincenzo, sin – Torino	17.9.1784.	2 l.
- Virginio, Gerolamo, brat – Torino	1750-1752.	14 l.
- Virginio, Giuseppe, brat – Torino	1750-1752.	8 l.
5.3. Korespondencija Madalene Fabre – Pošiljatelj:	12.12.1777.	2 l.
Sardevolo, Fortunato		
5.4. Korespondencija Luigija Virginia	16.3.1782.	2 l.
Pošiljatelj: Virginio Enrico, otac – Cuneo		
5.5. Korespondencija Jean Etiena Fabrea, punca V. Virginia – Pošiljatelj:	1779-1780.	14 l.
- Virginio, Vincenzo, zet – Torino		
- Pierr Antonio Stagnon, Madalena Fabre, Antoni Fabre, Gianbattista Fiachetti, Francesco Ricolfo, Marco Antonio Frasatti, Medein Laugier, brat, Michele Paschetto, Francesco Rigolfo, Andre Fabre, Donand Medezin	1771-1779.	36 l.
5.6. Korespondencija Stefana Fabrea	Pošiljatelji: Antonio Coltolengo, Sclarandi, Antonio Mò, Michele Paschetto, Stefano Andreis, Christophero Fabre	1770-1779.
		20 l.
5.7. Dva pisma koja je napisao Andrea Fabre , jedno je upućeno Abbateu Griottu, a drugo nepoznatom primatelju	1778.	3 l.
5.8. Korespondencija Laurenta Cortea –	1808.	4 l.
Pošiljatelj: Antonio Corte i jedno pismo nepoznatog pošiljatelja		
5.9. Korespondencija Abbatea Griottija	16.4.1779.	2 l.
Pošiljatelj: D. Giuseppe Armandis – Torino		
5.10. Korespondencija trgovca Fabera	1772.	2 l.
Pošiljatelj: Madalena Fabre		
5.11. Službena korespondencija Joachima Amiethua, inspektora za živežne namirnice u Zadru	1806-1807.	142 l.
6. POLJOPRIVREDNO DRUŠTVO TORINO		
- Zapisnik sa sjednice Poljoprivrednog društva	1783.	9 l.
- Program nagrađivanja predložen na javnoj sjednici	siječanj 1802.	2 kom tiskano

- Statut poljoprivrednog društva Torina	sine dato	4 l.
- "Izvadak iz dokumenata jednog poljoprivrednog društva iz knjige nazvane Napredak manufakture i trgovine ili Opis naprava i modela uz priložen nacrt"	sine dato	9 l.
- Očitovanje V. Virginia vezano uz funkcioniranje društva i ostvarivanje zacrtanih ciljeva	sine dato	16 l.
- Poziv građanstvu da se pridruže Poljoprivrednom društvu	sine dato	1 l., tiskano
- Izvještaj o radu Poljoprivrednog društva iz Torina	sine dato	1 kom. tiskano, uvezano, oštećeno
- Popis zaštitnika, počasnih članova društva i redovnih članova, slobodnih članova te članova iz inozemstva	sine dato	1 kom. tiskano, uvezano
7. ZNANSTVENI TEKSTOVI V. VIRGINIA		
7. 1. Tekstovi o poljoprivredi i srodnim temama		
- Bilješke o tiskanim člancima u kojima se govori o izbjegavanju šteta u poljoprivredi, ublažavanju gladi, ekono- mičnom grijanju i sl.	sine dato	6 l.
- Tekst Tomasa Bologne, socioliberala o sjetvi i žetvi ži- tarica izložen u Poljoprivrednom društvu	16.5.1786.	8 l.
- Tekst o odnosu poljoprivrednika i agronoma	sine dato	8 l.
- Tekst s naslovom "Voda"	sine dato	6 l.
- Skica i opis posude za kuhanje svih vrsta namirnica s uštedom drva ili ugljena	sine dato	2 l.
- Tekst o uzgoju biljaka na različitom tlu, vinu, ekstrakciji ulja i kemijskim postupcima naslovljen "Kraljevstvo bilja"	sine dato	18 l.
- Popis literature iz poljoprivrede i kemije koja se može naći u prodaji u knjižari Giuseppea Ramalettija u Torinu (naslovi godine izdanja, cijene)	sine dato	3 l. oštećeno vla- gom
- Tekst o krumpiru (nepotpun)	sine dato	4 l., franc. jezik
- Tekst o načinu na koji trebaju surađivati znanost, vlasti i poljoprivrednik	sine dato	17 l.
- Tekst s prijedlozima za iskorištavanje treseta u Pijemontu	sine dato	2 l.
- Dodatak razmišljanju o koristi konoplje	sine dato	1 l.
- Tekstovi o sirku	sine dato	10 l.
- Informacija o načinu opskrbe stanovništva obilnom i zdravom hranom uz minimalan trošak	sine dato	10 l. oštećeno
- Tekst o postojanju volje kod biljaka i njihovoj sposob- nosti komuniciranja	sine dato	3 l. - treći na franc. jeziku
- Prikaz knjige "Reflections ...", poljoprivredne tematike, tiskane u Parizu 1780.	sine dato	6 l.
- Tekst o uzgoju stoke	sine dato	16 l. oštećeno
- Opis pokretne kuhinje "Salisbury"	sine dato	5 l. franc. jezik, peti list engl. jezik, tiskano

- Predavanja iz kemije	sine dato	17 l., dio franc., dio tal. jezik, oštećeno
- Tekst o ekonomiji, javnoj dobrobiti, poljoprivredi, zanatu i trgovini	sine dato	8 l.
- Tekst o preradi svile	sine dato	3 l., franc. jezik, treći na tal. jeziku
- Bilješka o knjizi "Domaća medicina" autora Guglielma Buchana, tiskanoj u Napulju 1781.	sine dato	1 l.
- Bilješka o podatku iz knjige o životu sv. Dominika o tome da je jedan heretik koristio alaun kao zaštitu od vatre	sine dato	1 l.
- Popisi stručne literature	sine dato	6 l.
- Uputstvo za pripravak od sumpora	sine dato	1 l.
7.2. Tekstovi o raznim temama		
- Tiskani oglas naslovljen " <i>Il cittadino Vincenzo clerico al governo provvisorio</i> " o potrebi pomoći siromašnima	travanj 1799.	1 l., tiskano
- Tiskani tekst pod naslovom "Vincenzo Virginio subalpinski narodu ili zbirka uspomena, bilješki i iskustava dijelom iz spisa raznih akademija, dijelom iz rukopisa slavnih autora a dijelom iz vlastitih rukopisa" s dodatkom	1801.	8 l.
- Tekst pod naslovom "Vidio sam čembalo sa zvonima"	sine dato	1 l.
- Prijedlog V. Virginija za realizaciju obveznica u njihovoj primarnoj vrijednosti iz osiguranog kapitala Nacionalne banke	sine dato	6 l.
- Bilješka s crtežima neke naprave	sine dato	1 l.
- Tekst o pravima prvorodenih sinova	sine dato	3 l.
- Opis pokretne tvrđave, vjerojatno za vojne potrebe	sine dato	3 l.
- Oda u čast vjenčanja pl. dame Gabriele Perrone iz Sammartina s pl. grofom Luigijem Amicom	sine dato	2 l.
- Sonet posvećen plemenitoj dami Gabrieli Amico, grofici od Castelafera	sine dato	2 l.
- Iz knjige Statuta grada Pinerola	sine dato	2 l., lat. jezik
8. MISCELLANEA		
- Darovni ugovor sklopljen kod notara, kojim notar Gio Domenico Virginio, pok. notara Tomasa ostavlja svom sinu Gerolamu imovinu koja je crkveno dobro	7.11.1746.	6 l.
- Premještanje tijela Hieronima Virginia	1807.	4 l., dijelom franc. jezik
- Vojni dokument o opskrbi vojske s tablicama	1807.	2 l.
- Tiskovine		14 l., dijelom franc. jezik
- Razne bilješke		11 l., dijelom franc. jezik

Summary

VINCENZO VIRGINIO, SOLICITOR AND AGRONOMIST (1752-1830) AND HIS PERSONAL PAPERS IN STATE ARCHIVES OF ZADAR

Vincenzo Virginio was born in 1752 in the city of Cuneo in Piedmont. He got a degree in ecclesiastical and civil law in Turin, as it was the tradition of his family. Agronomy, however, was his first choice and passion. A big altruist and philanthropist, he was deeply moved by the poverty and famine that often befell the population of Piedmont in the second half of the 18th century, so he decided to use his talent and financial resources to overcome prejudices against planting and consuming potatoes. His work made him famous, but it also completely drained his financial resources. Hence, in 1807 he accepted the invitation of Vincenzo Dandolo, general governor of Dalmatia, to come to Zadar and help him in his efforts to advance agriculture and provision supply of the people in Dalmatia. He stayed for a year in Zadar after which, due to ill health and family matters, he had to go back to Piedmont.

Key words: *Vincenzo Virginio, Piedmont, agronomist, Zadar*

Translated by Marijan Bosnar